

TESSEDIK ÉS THAER

A 18. sz. végén és a 19. sz. elején – az európai kulturális, gazdasági és politikai korszakváltás mesgyéjén – tudós nemzedékek vetik latba szellemi energiájukat, hogy a természettudományos felismerések erejével előmozdítsák az újszerű társadalom kialakulását, s a felvilágosodás fényével elárasszák Európát. A kialakuló kapitalista termelőerők útkereső-úttörő lendületét azonban erősen fékezik-akadályozzák a feudális termelési viszonyokban gyökerező retrográd gazdasági-társadalmi állapotok. Közép- és Kelet-Európában még súlyosabb teher az idejétmúlt társadalmi rendszer mozdulatlansága. A Nyugat-Európából kiinduló polgári eszmék – az egyes népeknél sajátosulva – végighullámznak egész Európán. A felvilágosodás hirdeti a racionális szellem felszabadulását; a jakobinus mozgalom a feudális abszolutizmus társadalmi, közjogi bilincseit fessegeti; a filantropizmus az emberközpontú neohumanista nevelés útját járja; a fiziokratizmus és merkantilizmus pedig a termelőerők fejlesztésével, a bővített újratermelés, a tőkeképződés eszközeivel szolgálja a kibontakozó új termelési viszonyok elterjedését.

A mozgósító erejű eszméknek, és a történelmi súlyú tendenciának sok lelkes híve volt Európaszerte, természetesen voltak szűklátókörű ellenzői is. A nemzetközi méretű küzdelemben végül is az újat akarók győzedelmeskedtek.

A haladás irányának egyik kiemelkedő képviselője Magyarországon *Tessedik Sámuel* (1741–1820), Németországban pedig *Albrecht Daniel Thaer* (1752–1828). Lényegében egy korban életek. *Thaer*, mindössze tíz évvel fiatalabb. Életük, munkájuk társadalmi-gazdasági színtere azonban eltérő. A párhuzam megvonása azért indokolt, mert a sok tekintetben megegyező, de alapjaiban lényegesen eltérő vonások hasznos tanulsággal szolgálnak mind neveléstörténeti, mind pedig a mezőgazdasági szakoktatás tradíciójának európai és hazai hagyományait illetően.

*

(a) *Thaer* a lassan polgárosuló német államok fejlődésének kívánt nagyobb lendületet adni. A 18. sz. második felében és a 19. sz. elején, amikor Angliában és Franciaországban a kapitalizmus fejlődése már viszonylag magasabb fokot ér el, Németország gazdasági, társadalmi és politikai téren viszonylag még az elmaradott országok közé tartozik.

A. D. Thaer olyan korszakban foglalkozik a mezőgazdasági termelés hasznosabbá tételének programjával, amikor „a burzsoázia számára lényegesen megnőtt az agrárkérdés

súlya”.¹ Következésképpen a kialakuló kapitalista mezőgazdasági üzemek tulajdonosainak (tisztviselőinek, örököseinek) magasabb színvonalú szakképzettségre volt szükségük. *Thaer* jelentős érdeme az a felismerés, miszerint a mezőgazdasági szakképzés fontos társadalmi folyamat Németországban, s a 19. sz. fordulója táján a kapitalizálódás már elodázhatatlan gazdasági követelmény. A szakképzést azonban elsősorban a földbirtokos arisztokrácia érdekeinek szolgálatába állítja.

(b) *Tessedik Sámuel* munkásságának történelmi körülményei lényegesen hátrányosabbak. Az Osztrák–Magyar-Monarchia fékező gazdaságpolitikája, valamint a hazai viszonyok megnehezítik a tennivalók világos felismerését, méginkább a szükséges reformok megvalósításának kibontakozását. *Mária Terézia*, majd *II. József* igyekszik követni a porosz példát. A telepítés, a mezőgazdaság és ipar fejlesztése, az osztrák felvilágosult abszolutizmusnak is jellegzetes törekvése. A jobbágyterhek szabályozására és egységesítésére irányuló intézkedéseket azonban egyrészt a magyarországi és csehországi felkelések tanulságai, másrészt az adózó képesség megóvása vezérli. Az agrárstruktúra kényszerű átalakulása csak egészen lassan indul meg. De még így sem a kapitalista mezőgazdaság kiépülését, hanem a „második jobbágyság” kialakulását eredményezi. A naturális járadékformákat végtelenségig kihasználó nemesi árutermelés és kereskedelem, a jobbágyrobotra épülő majorsági árutermelés felülkerekedéséhez és tartóssá válásához vezet.²

Tessedik alapvető célja – *Thaer*től eltérően – a kisparaszti gazdaságok stabilizálása, s a korszerűbb termelési módok megismertetése, részben személyes példája nyomán, részben pedig a szarvasi mezőgazdasági iskolában nevelt parasztfjúság majdani tevékenységén keresztül. Így kapcsolja össze a mezőgazdaság fejlesztésével a parasztság haladó szemléletének kialakítását – az új gazdasági rendszer megvalósításának kölcsönhatásos tudati feltételeit – mezőgazdasági szakképzési koncepciójában.

Az iskolaalapítás célja és körülményei

a) *Tessedik* a falusi társadalmi élet gyakorlatában kikristályosodott tapasztalatai alapján világosan látja, hogy sem a paraszti életkörülmények javulását, sem a mezőgazdasági árutermelés fokozását nem lehet elérni a fejlettebb termelési ismeretek tanítása és alkalmazása nélkül. Azonban bármennyire is igyekezett a felnőtt lakosság maradi gondolkodásmódján változtatni, elavult gazdálkodási szokásain, primitív életkörülményein javítani – törekvése csak mérsékelt sikerrel járt. A hazai kezdeményezések tanulmányozása után, példamutató ambícióval szervezi szarvasi iskoláját. A szavak és a tettek egységének jegyében teremti elő – sok küzdelem és egyéni áldozat árán – a legszükségesebb feltételeket. Első iskolaalapító tervzetét 1799. augusztus 30-án átadja Szarvas földbirtokosának, anyagi támogatását kérve.³

Az indulás fontosabb mozzanatait *Önéletírásában* így summázza: „A legrövidebb, legbiztosabb, de egyszersmind legköltségesebb utat választottam, ugyanis a szarvasi ura-

¹ *Volker Klemm*: Albrecht Daniel Thaer szerepe a német mezőgazdasági akadémiai képzés kialakításában. = *Agrártörténeti Szemle*, 1973, 3–4. sz. 302.

² Vö. *Pach Zsigmond Pál*: Nyugat-európai és magyarországi agrárfejlődés a XV–XVII. században, Bp., 1963, 165.

³ *Tessedik Sámuel Önéletírása*. (Ford. Nádor Jenő.) Szarvas, 1942. 36.

ságtól kértem hat hold szikesföldet. 1780-ban, május 8-án kedvező választ nyerve, építettem az iskolát, alapítottam kertet és könyvtárat, szereztem kellő eszközöket és gépeket a magam költségén, s négy esztendőn keresztül magam tanítottam ingyen a szarvasi mindkét nembeli nagyobb ifjúságot, hogy belőlük a hely és idő körülményeihez képest értelmes embereket . . . munkás polgárokat, ügyes gazdákat és gazdasszonyokat képezzek”.⁴

Tessedik későbbi visszaemlékezésének könnyedsége ne tévesszen meg bennünket! Az iskolaszervezés első éveiben – és az iskola fennállása közben – készített írásai, feljegyzései sok-sok gondról, aggasztó nehézségről tanúskodnak. Kitartó szervező munkája és tántoríthatatlan akarata következtében azonban 1780 tavaszán létrehozta *„Gyakorlati Gazdasági Szorgalmatossági Intézetét”*, amely négy évi (1795–1797) megszakítással 1806-ig otthona a mezőgazdasági kultúrának és szakképzésnek.

Ez az iskola kora társadalmi, gazdasági és kulturális felemelkedésének első és mintaszerű intézménye. Alapvető pedagógiai-didaktikai törekvését, a képzés célját így fogalmazza meg: „Ezen iskolának eszméje abból állott, hogy benne a paraszt és a polgári gyermekek úgy szerezzék meg a minden tekintetben szükséges reális ismereteket, hogy amelletts elég gyakorlati ügyességgel bírjanak a megszerzett tárgyismeretet az élet különféle viszonyai között helyesen alkalmazni”.⁵

*Tessedik*nek a polgári átalakulást szolgáló, a parasztság általános és szakműveltségét biztosító iskolai kezdeményezése annyira életképes; nevelési eszményei, módszerei annyi vitalitást hordoznak magukban, hogy a reménytelenül nehéz anyagi körülmények közepette is fenn tudta tartani 22 évig. 1806-ban, vagyis éppen abban az évben szűnt meg, amikor – *Tessedik* iskolaalapító tevékenysége után mintegy negyedszázaddal – *Thaer* létrehozta Möglinben intézetét.

(b) *A. D. Thaer* iskolaalapítási célja és körülményei alapvetően különböznek *Tessedikétől*. *Thaer* egyértelműen a nagybirtok szervezésének, szakvezetésének biztosítására törekszik. Szerinte ugyanis „a képzés célja az, hogy az abszolvens képes legyen egy kapitalista mezőgazdasági nagyüzem eredményes, önálló vezetésére”.⁶

Noha orvosként kezdi pályáját, családi életének alakulása és a természet iránti vonzalma alapján korán kapcsolatba kerül a mezőgazdasággal és szakképzéssel. Celle-ben 1802-ben létesíti az első „iskolai kurzust”. Kétévi kísérlet után azonban áttelepül *Möglinbe* (1804). Itt földet vásárol, s ezen mintagazdaságot létesít (1805), majd pedig iskolát alapít. 1806. június 15-én levéllel fordul a királyhoz.⁷ Ebben beszámol a szervezés eredményéről. Hivatalos jogi és erkölcsi támogatást kér a möglini iskola megnyitásához. Ebből a levélből kiderül, hogy mintegy két éve ösztönzést kapott a Möglinbe való letelepedésre. Jelenti ugyanis a királynak, hogy miként 1804. május 19-én „a Mezőgazdasági Tanintézet felállítására védelmet és kedvezményt” nyert, „a birtokvásárlásnál és a

⁴ Uo. 273.

⁵ Uo. 41.

⁶ *Volker Klemm*: I. m. 308. (Vö. *Annalen des Ackerbaues* 5. k. 1807, 713.)

⁷ *A. D. Thaer*: Allerdurchlauchtigster Grossmachtigster König – Allergnädigster König und Herr. Möglin, 15. Jun. 1806. = *Deutsches Zentralarchiv – Geheimes Staats-Archiv, Merseburg*, 55. Fol. XCIII. No. (12)5. – (A szerző NDK-beli tanulmányútján kutatta fel ezt az érdekes *Thaer*-dokumentumot.)

berendezéseknél is ezt a célt” tartotta szem előtt. A változatos talajadottságú birtokon azonban nem volt az iskola számára megfelelő épület.

Leleményes szervező munkája következtében – miként írja említett levelében – „ez a hiány most már megszűnt. A hozzá szükséges tőkét, bár az én rizikómra, a mezőgazdaság megjavításának barátai felajánlották. Az építés annyira előrehaladt, hogy az intézet megnyitásának a következő Mihály-napra semmi sem áll útjába. Az érdeklődés, amely az ügyet kísérte – folytatja tovább *Thaer* –, és a bizalom, amelyet a közönségnél találtam, túlhaladta várakozásomat. Egy hónap alatt 30 000 birodalmi tallért ajánlottak fel nagyon kedvező feltételek mellett, amiből azonban csak 7–8 000 tallért vettem fel”.⁸

Kéri a király „legfelsőbb jóváhagyásának és támogatásának kinyilatkoztatását” az intézet megnyitásához. Ezt *Thaer* – előrelátó módon – azért tartja szükségesnek, mert ezáltal „ez a kezdő munka (intézmény) a nagy közönség megbecsülését és bizalmát nemcsak gyorsabban fogja megszerezni, hanem szükség esetében Felsőged támogatása, védelme és kedvezése is biztosítékot jelenthet majd számára”.⁹

Ugyanebben a levélben értesülünk arról is, hogy *Thaer* nem egyedül szervezi iskoláját – mint *Tessedik* –, hanem már a kezdet kezdetén megosztja a tanítás munkáját egy *Einhof* nevű – Celle-ből magával hozott – tanítóval. *Einhof* valószínűleg a gyakorlati jellegű foglalkozásokat vezeti. *Thaer* – midőn munkatársa földműveléstani felkészültségét dicséri – a következő, didaktikai és metodikai megfontolásokra utaló jellemzését adja: „... emellett megvan a világos és a figyelmet lekötő előadásmódja, amely különösen azoknak a tanítványoknak hasznos, akik nem ex professo foglalkoznak a mezőgazdasággal, hanem annak tanításait csupán annyira sajátítják el (eléggé megértik ahhoz), hogy azokat praktikus módon alkalmazni tudják”.¹⁰

A porosz társadalmi-gazdasági viszonyokhoz alkalmazkodva, túlnyomóan a feudális és a nagypolgári osztály iskolázási-képzési privilégiuma határozza meg *Thaer* intézetének munkáját. Egyértelműen az uralkodó osztály fiait támogatja a felvételeknél. Nyíltan ugyan nem foglal állást a parasztok iskoláztatása ellen, de egyenjogú, egyenlő esélyű részvételüket nem tartja lehetségesnek (ezt különben a magas tandíj is kizárja.) „*Thaer* tervei szerint a parasztok gyermekei csak szolgálkként dolgozzanak” az iskola „minta- és kísérleti gazdaságaiban.”¹¹ A parasztfiatalok alárendelt szerepéről továbbá azt vallja, hogy iskolájának tangazdaságában „megismerhetik az új gazdasági módszereket, és aztán propagálhatják alkalmazásukat szülőfalujukban”. Ezért azt javasolja, hogy „az idők folyamán minden faluból egy-egy tehetséges parasztfiatal hosszasan tevékenykedjék valamelyik mezőgazdasági akadémián”.¹² Ezek a megállapítások merőben eltérnek *Tessedik* iskolaalapító céljától, a parasztfiatalok – fiúk és lányok – teljes értékű szakképzésének koncepciójától. *Thaer* a lányok felvételére és képzésére egyáltalán nem is gondol.

Más vonatkozásban is lényeges eltérések mutathatók ki a gazdasági iskola funkcióját értelmező felfogásukban. *Tessedik* iskolája nevelésközpontú; a demokratikus szellemű

⁸ Uo. 44.

⁹ Uo. 45.

¹⁰ Uo.

¹¹ Volker Klemm: I. m. 312. (Vö. *A. D. Thaer*: Einleitung zur Kenntniss der englischen Landwirtschaft . . . Hannover, 1801, I. köt. 691.)

¹² Uo.

munkára nevelés hajléka. *Thaer* ellenben kijelenti: „Az intézetet korántsem kell nevelő-intézetnek tekinteni . . . Feltételezzük, hogy az ideérkező tanulni vágyók, céljuk elérése érdekében, erős érzelmi motivációval és akarattal bírnak. Itt senkit sem vesznek rá erőszakkal a tanulásra, hanem arra törekszenek, hogy példát mutatva egyre több lelkesedést váltsanak ki a tanulókból, s a pozitív környezeti hatások megteremtésével elérhető cél álljon előttük”.¹³

Thaer azt kívánja, hogy a felveendő hallgató „legyen erős akarátú és élénk érdeklődésű”. Intézetébe kerülve rendelkezzen bizonyos alapismeretekkel és mezőgazdasági gyakorlattal, s végezze el „a teljes kurzust”, azaz a két félévet. Ennek szükségességét is indokolja: „A kezdő számára egy félévi itt-tartózkodás természetesen nem válik hasznára, sőt, inkább káros lehet. Némely ritkán hallott fogalom, megvillantott eszmék ennyi idő alatt nem bizonyulhatnak tartósnak, határozottnak és világosnak”.¹⁴ Az elmélyült elméleti megalapozás híve. *Popent* idézi: „meríts mélyre, vagy egyáltalán ne kóstolj!” *Tessedik* is hasonló nézeteket vall. A szarvasi intézet négy féléves szorgalmi ideje (1799–1806) alatt azonban mind az elméleti, mind pedig a gyakorlati képzés megalapozottságának nagyobb a valószínűsége.

A szakképzés szervezete és tartalma

(a) *Tessedik* iskolaszervező és -vezető munkássága két szakaszra tagolandó. Az első ciklus az alapítástól: 1780-tól 1795-ig tart. Ekkor ugyanis a jakobinus mozgalommal való együttérzése miatt – a mozgalom elfojtásával járó kultúrpolitika reakciójaként – iskolájának munkafeltételeit lehetetlenné teszi a bécsi kancellária és a budai helytartótanács. Iskolája második szakaszának munkája 1799-ben kezdődik és 1806-ban ér véget.

A feudális rendi műveltség, a konzervatív iskolai szemlélet szinte áttörhetetlen falat emel, a polgári oktatási törekvések érvényesülésének útjába. *Tessedik* a nehézségekkel dacolva törekszik megalapozott elvi megfontolásainak és pedagógiai, gazdaságpolitikai felméréseinek gyakorlati megvalósítására. Megteremteni annak feltételeit, hogy a parasztyermekek saját életkörülményeikhez alkalmazott, sajátos életvitelükre előkészítő, reális és gazdasági jellegű műveltséget, a munkára nevelés révén pedig gyakorlati termelési készséget szervezzenek.

Tessedik pedagógiai rendszerében céltudatosan és összefüggéseiben szerepel az oktatás gyakorlatiasságának és a munka iskolai alkalmazásának igénye. Ezek a korszerű gondolatok nemcsak együtt jelentkeznek, hanem párhuzamosan élnek is *Tessedik* iskolai gyakorlatában. Egymásra hatást gyakorolnak, kölcsönösen kiegészítik, feltételezik a másik tényező jelenlétét. Ennek talajából fakad *Tessedik* didaktikájának és metodikájának leghaladóbb – mai nevelésünknek is jellemző vonása: a tevékenység szerepének kívánalma, a tevékenység elvének gyakorlati megvalósítása. Ez a nevelési folyamat a cselekvési készség kialakításának jegyében történik.

Ennek az újszerű pedagógiai feladatnak gyakorlati hasznosságát így fogalmazza meg: „A gyakorlati gazdasági tanítással nemcsak az eddigi normáltanításnak hiányait lehet

¹³ *Thaer, A. D.*: Geschichte meiner Wirtschaft zu Möglin. = Das Landwirtschaftliche Unterrichts-Institut zu Möglin. Berlin, 1815. 338.

¹⁴ Uo. 340.

tervszerűen és reálisan eltüntetni, de általa a gyermeki erőt saját tevékenysége felkeltésével a legjobban ösztönözzük, felélesztjük, tágitjuk, gyarapítjuk, erősítjük, irányítjuk és korai foglalkoztatásuk által eljövendő hivatásukra előkészítjük”.¹⁵

Mindezek elérése azonban csak kitartó munkával lehetséges. *Tessedik* a gyakorlás helyes metodikai felismeréséből indul ki. „Ahelyett, hogy állandóan ezt hajtogattuk volna: tedd ezt, tedd amazt, megmutattuk az ifjúságnak, mit, hogyan kell tennie”. Alapvető célja szerint ugyanis „az ifjúságnak előbb meg kell tanulnia helyesen cselekedni”.¹⁶ Erre kitartó türelemmel neveli a tanulókat. *Tessedik* és munkatársai tudják, hogy „ilyen esetekben nem alkalmasak az erőszakos eszközök; hogy a kényszer oktalan és mindig a céllal ellenkező hatást vált ki”.¹⁷ *Tessedik* tanítási módszerei korszerűek. Az akkori iskolai életet béklyóba kötő verbalizmus és drill helyébe olyan (mezőgazdasági, agráripari, kereskedelmi, egészségügyi, rendészeti stb.) ismeretek megértésen alapuló elsajátítását állítja, amelyeknek az életben való hasznosságát belátják tanítványai. Ugyanakkor alkalmazásuk gyakorlati jártasságát is elsajátítják.

Az egyes osztályok, tanulócsoporthok foglalkoztatásának időrendi szervezése kabinet-rendszerű beosztásra emlékeztet. „Míg az első osztálybeli tanulók a tanteremben tanulnak, addig a többi osztálybeliek a dolgozó termekben és a raktárhelyeken voltak elfoglalva. Azután az első osztályt felváltotta a második, majd ezt a harmadik s így tovább. A folyosó olyan munkák számára volt berendezve, amelyek nagyobb zajjal jártak, vagy amelyeknek több tér kellett, pl. az esztergályozás, gyapjútisztítás, osztályozás stb.”¹⁸

Tessedik szóhasználatával élve „a tudományokat”, azaz az egyes tantárgyakat a körülményeknek és időbeosztásnak megfelelően később „különbéle tanítók adtak elő”. A szakosított (szakcsoportok szerint folyó) tanítási rendszer megvalósítására utal a tantárgyak jellege is. *Önéletírásának* adatai alapján „a kisebb gyermekek az olvasókönyvet használták, a nagyobbak, ti. a seminaristák és gyakornokok tanulták a földrajzot, természetrajzot, természettant, az emberi test ismeretét, dietetikát, polgári építészetet, rendszert, pénz- és kereskedelemtudományt, technológiát, kémiát és nevelést”.¹⁹ Ez a tantárgyfelosztás pregnánsan tükrözi a polgári művelődés realiztikus tartalmi igényeinek megvalósulását.

A mezőgazdasági gyakorlati munka szükségességét *Tessedik* – a termelési ismeretek elsajátításán túl – fiziológiai, pedagógiai megfontolással támasztja alá. Az iskolához tartozó 6 kh gazdasági gyakorlókert a gyakorlati oktatás és a munkára nevelés elsőszámú színtere. Az ebben folytatott gyakorlati munkát – az ő megfogalmazásával élve – így értékelhetjük: „A gyakorlati gazdasági kertben szemmel láthatólag ismerttettem meg a javított gazdászot, szántás, mesterséges rétművelés, istállózás, különféle kerti veteményezés, gyümölcsfatenyésztés, eleven növények készítése, méh- és selyembogártenyésztés,

¹⁵ *Tessedik Sámuel*: Tizenkét paragrafus a magyar iskolaügyről. = *Nádor Jenő–Kemény Gábor*: Szarvasi Nevezetességek, Bp., 1938. 120.

¹⁶ *Tessedik Sámuel*: Részletes felvilágosítás... Szarvas, 1798. = Vincze László: *Tessedik Sámuel válogatott pedagógiai művei*. Bp., 1956. 101.

¹⁷ *Némedi Lajos*: Forradalom és kultúra. = Az Egri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, Eger, 1963. I. köt. 153–154.

¹⁸ *Tessedik Sámuel Önéletírása* 41–42.

¹⁹ Uo. 42.

lóhere és fűmag termelése, tisztítása és felhasználása módjaival, úgyhogy mindezt saját tapasztalataik folytán ismerték meg a tanítványok, s megtanulták, miként kelljen a gazdaságat egyes részét az egésznek kára nélkül, kevés és gyenge kézzel, nagy haszonnal kezelni, s eképpen az eddig használatlan terményeket a saját és a haza javára fordítani”.²⁰

A képzés tartalmi követelményei mellett a módszerre is utalnak *Tessedik* mondatai. „Olyan világosan, annyira kézzelfoghatóan mutattuk be a tanulóknak a korszerű gazdálkodás minden részletét, a talaj első megdolgozásától kezdve a termények (feldolgozásáig) értékesítéséig – írja –, hogy a tanulók mindezt (opposita juxta se posita = a jót a rosszal szembeállítva) könnyen áttekinthették, és nemcsak az elméletet hallhatták, hanem az aranyat érő gyakorlati munkát is sajátkezűleg végezték.”²¹

*Tessedik iskolája második szakaszának (1799–1806) célja
kifejezetten a felsőbb szintű mezőgazdasági szakoktatás*

A mezőgazdasági „inspektorok, praktikánsok”, szaktanítók képzését a helytartótanács és az egyházi főhatóság buzdítására szervezi újjá. A Közigazgatási Közoktatási Bizottság pozitív javaslata alapján kívánja a helytartótanács, „hogy ennek az üdvös intézménynek az eredményei elterjedjenek a birodalom más részein is, s hogy az elméleti és gyakorlati mezőgazdasági tudomány az egész birodalomban a kívánt virágzásra emelkedjék”.²² Arról is intézkedik a rendelkezés (1799. febr. 2.), hogy „*Tessedik Sámuel* legyen a tudományoknak . . . és az iskolának az igazgatója . . . Az előadások a *Tessedik* által kidolgozott, e leírással jóváhagyott *Systema* szerint 1799. március 26-án kezdődjenek meg”.²³

A körülmények szerencsés alakulásától felbuzdulva, *Tessedik* alapos tanulmányi tervet készít az „*Institut*” számára. A *Tématervet* három szemeszterre periodizálja. Ennek első időtartamát március 26-tól június 23-ig állapítja meg. A foglalkozásokat 13 hétre osztja be.²⁴ „1. A szikes és terméketlen földek termékenyebbé tételének módja. 2. Tizenhárom különféle növény megismertetése. A javított földek szántókká, legelőkké, évelő bokrokká, erdőkké változtatása. 3. A kertek műveléséről. Gyümölcsfák oltása, szaporítása, ápolása. Az akácfa terjesztése. 4. A selyemtermesztésről és fonásáról. 5. A háztartás és gazdálkodás ökonómiája. 6. A méhtenyésztésről. 7. Az egész család évi hasznos foglalkoztatása. 8. A falvak közrendjéről. 9. A rétek és takarmányfélék gyarapítása, konzerválása, felhasználása. 10. Az alacsonyfekvésű kötött talajok termékenyvé tétele. 11. Házi és mezei állatok kezelése. 12. Talajmészesítés. Hüvelyes növények. 13. Összehasonlító összefoglalás.”

Fejlett didaktikai szemléletének megfelelően azt tervezi, hogy „a háromhónapos oktatás (trimeszter) végén összehasonlítást végzünk az oktatás régi és modern módszere

²⁰ Uo. 38.

²¹ *Tessedik Sámuel: Összegyűjtött forgácsok egy Magyarországon alig felvirágzott, de sajnos már ismét kimúlt Békés megyei szarvasi szorgalmiskolának első eredményeiről, 1798.* = Vincze László i. m. 105–111.

²² 8544. számú helytartótanácsi (latin nyelvű) leirat. = Békés Megyei Levéltár, Gyula.

²³ Uo.

²⁴ *Tessedik Sámuel Tématervének 13 heti beosztását (I. szemeszter) a 2544. sz. helytartótanácsi leirat (1799. febr. 2.) latin nyelvű melléklete alapján kivonatolva közöljük.* Ford. Varga Ferenc.

között; teljes megvilágításba helyezzük, hogy milyen különbség van a verbális és a reális ismeretek között; ennek a fejtegetésnek az a célja, hogy egymással szembe és egymás mellé állítva minél világosabbá váljanak a különbségek”.²⁵ *Tessedik* tehát nemcsak a tananyag korszerű tudományosságának biztosítására törekszik, hanem oktatási-nevelési módszerét is szembeállítja az elavult verbalizmussal.

A felsőfokú képzési folyamat második szemeszterének anyagát szintén 13 hétre taglalja.²⁶ Ennek szorgalmi ideje június 23-tól szeptember 23-ig terjed. Anyaga elsősorban a legfontosabb mezőgazdasági és ipari ismereteket öleli fel, úgymint: a talajjavítás, lucerna, kukorica, gyümölcs, szőlő, akácfa termesztése és hasznosítása; emberi és állati betegségek elleni védekezés stb. A *Tématerv* ezen részének érdekessége, hogy az első időszakhoz hasonló konzekvens feladattal fejeződik be: „A tanítás régi és új módszerének összevetése, amelyet ebben a harmadévben fejtünk ki minden tantárgy feldolgozása után”. Ekkor említi először „a gazdasági gyakorlati érdemjegy” adását évről-évre értékelésként. (*Tessedik* intézetének újbóli megszervezését és másodvirágzását kétségtelenül elősegítette a napóleoni háborús konjunktúra.)

A szarvasi intézetben történő felvétel elvi alapját *Tessedik* így határozza meg: „Minden rendű és rangú, bármilyen vallású ifjak, de felnőtt emberek is, a parasztfjúság számára is teljesen biztosított lényeg (!), hiszen belőlük földművelőket, gazdászokat kell képezni, meghatározott tantárgyakban felveendő elméleti, de elsősorban gyakorlati oktatás bevezetésével”.²⁷ A szakképzés két évig tartott. A gyakorlati termelést végző mezőgazdász feladatait előrelátó körültekintéssel fogalmazza meg *Tessedik Regulamentumában*.²⁸ Mindez azért érdemel fokozott figyelmet, mert az általa megvalósított magasabb szintű (főiskolai jellegű) mezőgazdasági szakképzés legjellemzőbb vonásait tükrözi.

Azt kívánja a Szarvason tanult mezőgazdásztól, hogy „a paraszti újszerű gazdálkodásban és annak minden részeiben gyakorlott légyen. Ki egyszersmind természettant, fizikát, matematikát, hidraulikát, mechanikát, építés-mesterséget, geografiát, politika-, adó- és kereskedelemtudományt és technológiát tanuljon”. Következésképpen az általános és szakműveltségnek a kor színvonalán álló törzsanyagát ismerje: a mezőgazdasági termelés, illetve termékeinek háziipari, élelmiszeripari feldolgozása és az áruértékesítés hármasszféra összefüggésében. A korszerűség maradandó művelődési eszményét fogalmazza meg *Tessedik*. Realisztikus-technikai-praktikus eszmény és irányzat ez. A szakképzés elveinek perspektivikus kifejtése, és határozott lépés annak gyakorlati megvalósítása felé, hogy tanítványai is méltó követői legyenek a mezőgazdaság fejlesztésének és a társadalmi haladásnak.

²⁵ Uo.

²⁶ Ennek 13 heti anyagát (II. szemeszter) az előző (24. sz.) forráshely alapján közöljük: 1. Az akácfa ipari hasznosítása. 2. Az eddig ismeretlen magyar produktumok hasznosítása, főleg a mezőgazdaságban és a manufaktúrákban. 3. A nyári hőség és a kemény tél elleni védekezés módja. 4. A gabona termesztése, nyomása és tárolása. 5. A helyes életmódra vonatkozó szabályok és módszerek. 6. A állatok betegségeiről. 7. A magyar mezőgazdaságban meglévő hiányosságok. 8. A lucerna termesztése. Magtermesztés a szikes földeken. 9. A mélyebben fekvő szántóföldek újfajta hasznosítása. 10. A gyümölcsfák és gyümölcsfélék hasznosítása és eltartása. 11. A kukoricatermesztés haszna és jelentősége. 12. A szőlőművelés. 13. Összehasonlító összefoglalás.

²⁷ A helytartótanács 8544. számú rendelkezéséből. = Békés Megyei Levéltár, Gyula.

²⁸ *Tessedik Sámuel: A paraszt ember Magyarországon.* = I. m. 283–420.

A felsőfokú tanulmányokat olyan ifjaknak ajánlja, akik „természet szerint értekező (gondolkodó) fővel rendelkeznek, akik szellemi és testi képességeik folytán alkalmasnak” az ilyen jellegű tanulmányok és majdan a termelő munka végzésére. Haladó szemléleti alapon foglalja össze a gyakorló mezőgazdász iránti igényeket: „A balítéleteknek minden maradványától ment lévén hasznos fortélyt (módszert) keressen, a köznép között a jó rendtartás által legfőképpen azon igyekezzék, hogy okos rendelkezések és elintézkedések által mindazon sokféle hibáknak elejét vegye, melyeket a paraszt és a polgár előre nem láthat”.²⁹

A kezdeményezőkézség és a bátor előrelépés kifejlesztését szorgalmazza: „Az új és eddig ismeretlen termelés, gabonák, gyümölcsök, eszközök, mesterségek, fabrikák, és más közhaszonra való dolgok iránt intézkedéseket tegyen, az ócskákat megjobbítsa és az újakat szokásba vétetni legyen néki legfőbb foglalatossága”. Összekapcsolni kívánja az ország más tájain is a képzett mezőgazdász termelési, tanítási és felvilágosító tevékenységét. Tervei szerint ugyanis „a gazdaságbéli inspektor egyszersmind a gyakorlati gazdasági iskolának direktora (vagy tanítója) is lehetne, így, következőképpen ez a két fontos tisztség egy személyben összefoglaltatik”.³⁰ Tessediknek szívügye a tanítók képzése. (64 tanítót indított útjára Szarvasról.) Ebben – az idézett – tessediki kezdeményezésben kétségtelenül felfedezhetjük a mezőgazdasági termelési gyakorlat, a tudományos kutatómunka és az oktató-nevelő tevékenység képzési formájának alapvonásait.

Tessedik a mezőgazdasági szakképzés országos méretű kiterjesztésére is gondol. Véleménye szerint legalább négy ilyen intézetet kellene az ország különböző tájain szervezni. Hogy ki, melyikben készüljön a mezőgazdasági pályára, arra vonatkozóan ezt olvashatjuk tervezetében: „Én a magam részéről a fiatal gazdászoknak azt tanácsolnám, hogy abban tanuljanak, amelyik a legközelebb van hozzájuk. A befejezett kurzus (tanulás) után a többi hármat is keressék fel, s ezen tanulmányút alatt tekintsék meg nyitott szemekkel a gazdasági tudás egész területét, és vizsgálják azt meg, mert a céltudatosan végzett utazások fejlesztik a gazdát.”³¹

A szakemberré válást a gazdasági iskola elvégzésével sem tartja befejezettnek. Az állandó fejlődés, a folyamatos önművelés, önképzés híve: „A gazdaságbéli inspektornak sohasem szabad munkálkodásában megnyugodnia, hanem a tudományban és a gyakorlati próbálkozásban az ő idejebeli emberekkel mindenkor előbbre törekedjék.” Az a kívánsága is megszívlelendő, miszerint a mezőgazdász „esztendőnként tapasztalatait és próbatételeit (kísérleteit) feljegyzés és magyarázat által ismertesse”.³² *Tessedik* – haladást szolgáló és messze előremutató – terveinek tényleges, tartós megvalósítása a magasabb szintű mezőgazdasági szakképzés terén sem sikerül maradéktalanul. Anyagi támogatás hiányában végleg be kell zámnia intézetét 1806. október 31-én. Szakképző munkássága azonban társadalmi, gazdasági, pedagógiai, didaktikai vonatkozásban egyaránt haladó jellegű – s ezért az őt követő korok számára is tanulságos. Főleg a keszthelyi Georgikon (1797), a nagyszentmiklósi gazdasági iskola (1803), a Pavlovszk-i (Oroszország, 1803) és a szarvasi mezőgazdasági szakoktatás későbbi folytatására és mai munkájára gyakorol termékenyítő hatást.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

³¹ Tessedik Sámuel: Tizenkét paragrafus a magyar iskolaügyről = I. m. 122.

³² Vö. a 28. jegyzettel.

(b) *A. D. Thaer möglini intézetének (1806–1815) szervezeti felépítése, képzési munkájának tartalma* eltér a szarvasi iskoláétól.

A vállalkozás anyagi alapjai lényegesen szilárdabbak voltak. Möglini birtokai képezték a mintagazdaságot, amelyhez előbb szarvasmarhatenyészet, majd híres és jövedelmező juhállomány tartozott. A hallgatók általában jómódú szülők gyermekei, akik évi 350 tallért fizettek teljes ellátásukért. Minden hallgató „saját bútorozott szobát” kap. Világításról és fűtésről azonban „mindenki maga gondoskodik”. „A rögzített áron dolgozó mosónők mindig jelen vannak; a házban rendszeresen takarítanak, amelyért nem kell fizetni, kivéve a cselédek tetszőleges foglalkoztatásáért.” Akik pedig lovat akarnak tartani, „istállózási lehetőséget a faluban találnak”.³³ Hosszan lehetne még sorolni a rendszabályokat. A fenti részletek is igazolják azonban, hogy – *Thaer* és tanítványainak osztályhelyzetéből adódóan – egészen más szellemű iskola volt ez, mint a *Tessediké*.

Maguk a hallgatók termelő (fizikai) munkát szinte alig végeznek. *Thaer* mindig arról panaszkodik, hogy azért halad lassan előre gazdasága, mert „az ehhez szükséges napszámokat nem lehet felhajtani”.³⁴ A Franciaország és Poroszország között kitört háború (1806) sem kedvezett vállalkozásának. A hallgatók száma megcsappan.

Egyik legismertebb agrárgazdaságtani tételének, miszerint „minden gazdasági módszer célja a lehető legnagyobb nyereség kell hogy legyen”, csak nagy nehézségek árán tudott némi érvényt szerezni. 1808-ban azonban hozzálát gazdálkodási tervének megvalósításához. Szántóföldjét hét táblára osztja, egyenként átlagosan 25 ha. nagyságban. (Összesen 175 ha.) Ezeket a következő rotációt alkalmazza (ezt azért ismertetjük, mert ez a termelési mód jelentette szakképzési szisztémájának gyakorlati alapját): 1. tábla: burgonya, bab, répa, fejes káposzta és kukorica. 2. Tavaszi árpa, részben zabbal keverve, felülvetésként lóhere, esetleg egy kis lucerna, 3–4 tábla: két évig a lóhere termesztése és felhasználása, a második évben csak legeltetésre, ősszel szántás. 5. Őszi gabona (búza és rozs). 6. Borsó, bükköny, bab, bükkönykeverék, a homokos részeket tatárka is. 7. Őszi rozs.³⁵ *Thaer* fokozatosan megszabadul a nyomasztó gondoktól és teljes energiáját a szakképzés tartalmi kérdéseinek kimunkálására és megvalósítására fordítja.

Thaer intézetében az egyéves képzési ciklus a téli félévben kezdődött, s a nyári félévvel folytatódott. A téli félévben való kezdést azzal magyarázza, hogy ekkor a gazdaságban kevesebb a munka, így „az egyes emberre több időt lehet fordítani”.³⁶ A foglalkozások oldottabbak. Mint írja: „a belső gazdaság viszonyait nem annyira kötött előadások formájában magyarázzuk meg, mint inkább a gyakorlatban mutatjuk be”. E megfogalmazás alatt tulajdonképpen a könyvelést érti. Ezt megtekintik a hallgatók. „Minden érdeklődőnek lehetőséget is biztosít saját kezű gyakorlására.” Ebben a félévben fontos szerephez jut az állattenyésztés oktatása. „Mindent, ami az igás- és haszonállatok tartásával és hasznosításával áll kapcsolatban, elméletben és gyakorlatban oktatunk.”³⁷

A gyakorlati jellegű foglalkozások mellett az elméleti képzés megalapozása is télen történik. Előadásokat tart „kémiaiából, mégpedig annak általános alapjaiból”. Részleteseb-

³³ *Thaer, A. D.*: Das Landwirtschaftliche Unterricht-Institut zu Möglin 351–352.

³⁴ *Volker Klemm–Günthner Meyer*: A. Daniel Thaer . . . Halle (Saale), 1968, 73.

³⁵ Uo. 75.

³⁶ *Thaer, A. D.*: Das Landwirtschaftliche Unterricht-Institut zu Möglin 341.

³⁷ Uo. 342.

ben és gyakorlatiasabban taglalják az olyan témákat, „amelyek a földműveléssel, a termékek előállításával és értékesítésével kapcsolatosan szoros összefüggésben állnak a mezőgazdaság előnyös mellékiparágáival”.³⁸

Thaer kiemelkedő szerepet szán a matematika tanításának. A téli félév képzési anyagában „szigorúan tudományos módon” tanítják „a tiszta matézist, ezt a minden gondolkodó ember számára oly nélkülözhetetlen tudományt, amely nélkül a tudományok jelenlegi állása mellett az ember félhomályos tévelygéseknek van kitéve”. Megállapítását az ipari műhelyekben való alkalmazásra is vonatkoztatja. Ismételten hangsúlyozza, hogy mindezek az ismeretek „magát a mezőgazdasági termelésnek szentelő férfinak” nélkülözhetetlenül fontosak.

A nyári félév foglalkozási anyaga szerves didaktikai kapcsolatban van az előzőekkel. *Thaer* maga adja elő „a földművelés- és növénytermesztéstant”, a poroszországi éghajlati viszonyoknak megfelelően. „Ésszerű mezőgazdaságot” vesz alapul. Az esedékes tananyagot mindig az aktualitásnak megfelelően tárgyalja, „hogymint lehetőség nyíljon a közvetlen, valóságos szemléltetésre. Ennek révén az érdeklődés is jobban felkelthető”.³⁹ Oktatási módszere nagyon tanulságos: „Nem elégszem meg azzal, hogy elveimet a katedráról magyarázom, hanem az adott témáról a saját tapasztalataim alapján összegyűjtött leglényegesebb gondolatokat tartalmazó írásaimat elolvastatom, összehasonlítatom, a látszólagos ellentmondásokat a mellékkörülmények elemzése által kiküszöböltem. Ennek során vitára ösztönzöm a tapasztaltabb és ismeretekben gazdagabb hallgatóimat. A témát minden oldalról megvilágítjuk. Ezáltal elkerüljük az egyoldalúságot; fejlesztjük a megfigyelő- és logikai készséget. A téma ilyen jellegű feldolgozása azonban a különböző összetételű hallgatóság tagjait nem mindig egyenlő mértékben érdekli”.⁴⁰ Dicséri a hallgatók többségét, de elég soknál tapasztal „ijesztő indolenciát”.

A nyári képzési anyaghoz tartozik még „a botanika, rendszertani és terminológiai magyarázattal egybekötve. Mindig elsősorban a gazdasz szemszögéből legfontosabb növényeket” tárgyalják, lehetőleg empirikusan. E célból botanikai kirándulásokat szervez. A hallgatók tanulmányozhatják egyik munkatársa, „a *Crome* által hátrahagyott nagyon szép herbáriumot” is. A botanikával összefüggésben kerül sor a növényélettan megismerésére, „amely nélkül a földművelés elméletéről nem alkothatunk tiszta képet”.⁴¹ A nyár folyamán tanítják még a kísérleti fizikát. Azoknak pedig, „akik már rendelkeznek kémiai ismeretekkel”, lehetőséget adnak „az agronómiai elemzések gyakorlására”.⁴² Az alkalmazott matematikai ismereteket a gyakorlatban – „földméréseknél, szintezéseinél, a föld felosztásánál és geometriai számításoknál” – használják fel.

Az érdeklődők részére agrárközgazdaságtant is tanít (fakultatív jelleggel). Nekik erre „külön órákat szentel”. *Thaer* ezt a stúdiumot – agrárgökonómiai és közgazdaságtani vonatkozásai miatt – kiemelkedően fontosnak tartja. Tematikáját az alábbiakban részletezi: „Ide tartozik az országok és tartományok mezőgazdasági alkotmánya, a mezőgazdasági törvényhozás és végrehajtás, nagy uradalmak adminisztratív ügyei, termésbecslés

³⁸ Uo.

³⁹ Uo. 344.

⁴⁰ Uo. 345.

⁴¹ Uo. 346.

⁴² Uo. 347.

és költségvetés készítése, nagy- és kisbirtokosok, valamint gazdászok viszonya az államhoz, jogaik és kötelességeik; a közös vagyon elosztásának módjai, vagyonfelosztás, szolgalmi kártalanítás, egyszóval minden, amit egy szakembernek a mezőgazdaság vonatkozásában pénzügyi téren tudnia kell.⁴³

Thaer szakoktatási intézménye évről évre erősödik, fejlődik. Több száz hazai és külföldi hallgató sajátítja itt el a korszerű, a legnagyobb hasznot hajtó mezőgazdasági termelést és gazdálkodást. 1815-ben már ismét optimistán nézhet a második évtized kezdete elé.

A möglini intézet fellendülését az alapvető tényezők kedvező alakulása váltotta ki. 1815 után *Thaer* jelentős gazdasági eredményeket ér el. Ez a körülmény jó anyagi alapokat jelentett intézete munkájának továbbfolytatásához. Mint tudjuk, *Tessedik*nek nem volt ilyen szerencséje. Éppen a megoldhatatlan anyagi nehézségek miatt kénytelen iskoláját megszüntetni. Abban közös volt a sorsuk, hogy mindketten magánintézményként szervezték és vezették iskolájukat. Fenntartásához csak nagyon ritkán kaptak némi állami anyagi támogatást.

A napóleoni háború befejeződése, és a porosz agrárreform által kialakult változások szintén előnyösen hatottak a möglini intézmény további sorsának alakulására. A gazdasági fellendülés ugyanis fokozta a nagybirtokosok érdeklődését a szakszerű termelés iránt. Felismerték, hogy a magasabb szakképzésre fordított idő és költség jó befektetésnek bizonyul. *Thaer* példája nyomán Németországban több gazdasági szakiskola létesült a húszas-harmincas években. A möglini pedig – 1819-ben – elnyerte a „Királyi Porosz Mezőgazdasági Akadémia” megtisztelő elnevezést. Ilyen minőségben 1861-ben folyik itt a képzés. Ekkor a möglini intézményeket beolvasztják a Berlieni Egyetem 1859-ben létesült mezőgazdasági fakultásába. Ellentétben *Tessedik* iskolájával, a möglini tehát túlélte az első évtized megrázkódtatásait. Sikeresen szolgálta a szakoktatás folyamatosságát. Tapasztalatait Európaszerte hasznosították a mezőgazdasági szakképzés szervezésében, munkájában.

Szarvas–Keszthely–Möglin

A záró gondolat sor kétségtelenül *Tessedik*, *Festetics* és *Thaer* munkásságának találkozásában csúcsonodhat ki. Földrajzi helynevekkel kifejezve: Szarvas–Keszthely és Möglin kapcsolatáról érdemes tehát még szólnunk.

Thaer minden bizonnyal értesült *Tessedik* iskolájának munkájáról. *Tessedik* rendszeresen ír erről az európai német nyelvű lapokban. Más szerzők is (*Glatz J.*, *Mayer F.*, *Skolka A.*, *Molnár*) gyakran kommentálják *Tessedik* munkásságát. Nem valószínű, hogy a széles körű tájékozottsággal rendelkező *Thaer* figyelmét elkerülte volna Európa első gazdasági iskolájának ügye. Munkáiban azonban nem találunk erre irányuló utalást.

Tessedik írásaiban többször szerepel *Thaer* neve. Hivatkozik (főleg meliorációs és ökonómiai) munkásságára. „Az úgynevezett szikesföldeknek megműveléséről és hasznosításáról a Tiszavidéken” c. munkájában, 1804-ben írja⁴⁴ egyebek között, „hogy az

⁴³ Uo. 348.

⁴⁴ *Nádor Jenő*: *Tessedik* munkáinak egyes kivonatai, Szarvas (é. n.) 6–17.

angolok bekerítés által hogyan tudják birtokaik hozamát és értékét emelni, azt *Thaer* úr alaposan és szépen megmutatta . . .”⁴⁵ Másik írásában is a melioráció, a talajjavítás kapcsán említi *Thaer* példáját. Azt fejtegeti, „hogyan terjeszthet a természet áldást és bőséget még a száraz években is, ott is, ahol valaha csak inség és szegénység uralkodott. *Thaer* az ő *Bevezetés az angol gazdálkodás ismeretébe* c. munkájában⁴⁶ azt mondja: „egyetlen márgával bíró vidék sincs a természettől mostohán hagyatva, és mindenkor alkalmas tökéletes megművelésre”.⁴⁷ Ugyanitt, másodszor is, *Thaer* elismert tapasztalataival veti össze saját kísérleteinek eredményét. Azt javasolja a parasztgazdáknak, hogy tél végén „jó érett trágyával vagy komposzttal hintsék be a szántókat és a kerteket”. (Hivatkozása: „Lásd *Thaer*: *Bevezetés . . .* c. munkája I. kötetében a 172. lapon.)⁴⁸

Tessedik és Thaer mezőgazdaságtudományi felkészültsége és iskolaszervező tapasztalatai a keszthelyi Georgikon létesítésében (1797) ötvöződnek. A Georgikon anyagi bázisa (az udvar előtt kegyvesztett és visszavonult) gróf *Festetics György* 160 000 holdas családi vagyona. A napóleoni háborúk konjunkturája meggyorsítja a legvagyonosabb magyar birtokosarisztokrácia számára a tőke felhalmozását. A mezőgazdaság ártermelésének ez a körülmény nagy lendületet adott, mert „a gazdálkodó jutalmazva érezte fáradozását”. *Festeticsnek* éppen ezért – óriási birtokainak kormányzásához, a termelés, a gazdálkodás irányításához – szakképzett gazdatisztekre volt szüksége. Emiatt gondolt megfelelő ifjak kiképzésére”, gazdasági iskola alapítására.

Festetics kapcsolatba lépett tehát az elismert hazai és külföldi szakemberekkel. Levelezett *Tessedikkel, Thaerrel és Fellenberggel*. Birtokainak igazgatására meghívta *Nagyváthy Jánost*, aki megszervezte az óriási vagyon központi kormányzatként, a „direkciót”. *Festetics* szeme előtt a szarvasi intézet példája lebegett, amikor hozzáfogott a Georgikon „szervezéséhez”.⁴⁹ Szerette volna megnyerni *Tessedik Sámuel*t az iskola alapító igazgatójává. Hívására *Tessedik* elutazik Keszthelyre. Mint *Önéletírásában* jelzi, „néhány gyűlésen tanácskoztunk a felállítandó intézet tantervéről . . .” Az „igen előnyös feltételek mellett” felajánlott „igazgatóságot” azonban nem vállalja el. Később írásban is konzultál vele a gróf, ugyanis megválasztják „a Georgikon ülnökévé és működő tagjává”.

A keszthelyi Georgikon alapításáról *Thaernek* is igen jó a véleménye. *Volter Klemm* szerint „úgy tűnik, különös jelentősége volt *Thaer* elképzeléseinek realizálásában a magyar *Festetics* gróffal folytatott levelezésének is . . . A keszthelyi Georgikon alapítását *Thaer* úgy értékeli, mint . . . halhatatlan szolgálatot nemcsak az Ön hazájának – írja levelében –, hanem az egész Európának”.⁵⁰ *Thaer* a következő évtizedekben is jó kapcsolatot tart fenn *Festeticcsel*. Ennek bizonyossága további levelezésük,⁵¹ s hogy 1809-ben a Georgikon egyik oktatója részt vesz egy möglini kurzuson.

⁴⁵ Uo. 14.

⁴⁶ *Tessedik Sámuel* itt A. D. *Thaer*: *Einleitung zur Kenntnis der englischen Landwirtschaft . . . Hannover, 1801. c. műve* I. kötetének 201. lapjára hivatkozik.

⁴⁷ *Nádor Jenő*: *Tessedik Sámuel* munkáinak egyes kivonatai, 137.

⁴⁸ Uo. 138.

⁴⁹ Vö. *Szántó Imre*: A parasztság kisajátítása és mozgalmi a dunántúli *Festetics*-birtokokon 1711–1850. Bp., 1954, 137–139.

⁵⁰ *Volter Klemm*: I. m. 305.

⁵¹ Uo. A 305. lap 18. sz. lábjegyzete alapján megjegyezzük, hogy *Thaer Festetics György*höz intézett három levelének fotókópiája a berlini Német Mezőgazdasági Akadémia *Thaer*-archívumában található. (No. II. 4.)

A Georgikon fennállásának huszadik évfordulója – 1817 – ismét jó alkalom *Tessedik–Festetics–Thaer* újabb kapcsolatának felkeltésére. Ezen ünnepélyes alkalommal Keszthelyen *Festetics* és a többi (tizennégy) tudósok – mint *Tessediktől* megtudjuk – „engem vallottak Magyarországon a legelső gazdasági iskola alapítójául”. Keszthelyen tartózkodott ekkor *Thaer* legkisebb fia is: *Albrecht Philipp Thaer*. A közvetett kapcsolat tehát ezen a téren is kimutatható *Tessedik* és *Thaer* munkássága között. Fia – *A. P. Thaer* – 1817-ben hosszabb időt tölt a Georgikonban, illetve Magyarországon.⁵² Megismeri *Tessedik* tevékenységét is. Magyarországi tapasztalatait a möglini Akadémia későbbi munkájában bizonyára hasznosította.

Így kerül összefüggésbe Szarvas, Keszthely és Möglin iskoláinak szakképző munkássága. Lényegében azonos korszakban, de más-más képzési céllal, különböző társadalmi-gazdasági viszonyok között dolgoztak. Bizonyos mértékig eltérő volt a képzés tartalma és módszere is. Keszthely és Möglin szisztémája közelebb állt egymáshoz. (Nagybirtok, hasznosság, teoretikum, ökonómia stb.)

Tessedik elvitathatatlan érdeme haladó társadalompolitikai meggyőződésében rejlik. A parasztság műveltségének emelése, a mezőgazdasági termelés megjobbítása, a polgári-humanista nevelésközpontúság, a természettudományos, a reálismeretek terjesztése, és mindenekfelett a gyakorlati termelési jártasságok, készségek kialakítása, ennek didaktikai és metodikai megalapozása, egész pedagógiai reformtevékenysége – a magyar szakképzés legbecsesebb hagyománytára. Időben is *Tessedik* az első gazdasági iskola megalapítója és vezetője, – az európai mezőgazdasági szakoktatás kialakulását tudományosan megalapozó, ezt a társadalmi fejlődés igényeihez szabó, rendíthetetlen magyar úttörője.

⁵² Uo. 318.